

KÖNYVISMERTETÉS

Az „elit tagjának saját népe szolgájává kell válnia” – A Biblia és a Korán politika- és gazdaságképe

[Varga Norbert: A Biblia és a Korán politika- és gazdaságképe. Exit Kiadó, Marczibányi téri Művelődési Központ, Kolozsvár–Budapest, 2013, ISBN 9789737803023, 168 oldal]

*Frang Gizella*¹⁷

Amikor az ember könyvek között válogat, az első, ami megragadja, a borító. Annak színe, képanyaga, tipográfiája. Természetesen így van ez Varga Norbert *A Biblia és a Korán politika- és gazdaságképe* című, határon átnyúló (Kolozsvár–Budapest) kiadásban megjelent művéénél. Már a doktori értekezésből szerkesztett tudományos könyv komor-komoly borítója is fajsúlyos tartalmat ígér. A sötét háttérben felvillanó fénynyalábok és fókuszpontok alaposan megdolgoztatják a kíváncsi szemlélődő képzeletét: a háromszög ősi szimbolikája mellett mit jelenthet a két szent irat lapjainak töredékére világító fénynyalábok. És a csador elvont képe is felsejlik a kompozíción. A szemek helyén felvillanó erős fényben az írások részlete látszik. A sugarak tehát egyetemes titkokra fókuszálnak, melyeket csak a szakavatott szemek látnak és értelmeznek. Titkok, hiszen Isten nyilvánkoztatásai, így tartja mindhárom érintett egyház, a keresztény, a zsidó és a muszlim.

Ez a titkokban való elmélyedés jellemzi Varga Norbert könyvét. Bár a témaválasztás évekkal korábbi, a megjelenés dátuma 2013, soha nem lehetne aktuálisabb olvasni való, mint napjainkban, a legújabb kori népvándorlás időszakában. Akkor, amikor nem csupán emberek menekülnek egyik kontinensről a másikra, hanem más-más kultúrában is gyökereznek, s ehhez a kultúrához ragaszkodva próbálnak meg új, biztonságosabb, le-

¹⁷ Frang Gizella, Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron.
E-mail: gizellafrang@gmail.com

hetőségekkel telibb hazát keresni. Magukkal hozzák a vallási konfliktusokat, az eltérő erkölcsiséget, a sajátos hagyományokat. Egyúttal új helyükön megteremtik a konfliktusokat is a befogadó kultúrával. Ennek vagyunk tanúi nap, mint nap. S hogy ezt a globálissá duzzadt problémát kezelni tudjuk, meg kell ismernünk egymást – és magunkat is. A gyökereket. Azt a múltat, amiből megszületett a jelen, de ennél fontosabb, hogy a jövőt is ebből kell felépíteni. Mindehhez azt is látni kell, amit a politológus-teológus szerző meg is fogalmaz, hogy „*a térítő irányultság politikai és gazdasági törekvésekhez kapcsolódott és kapcsolódik a világtörténelemben*”. (7) Márpedig a történelem nem elvont fogalom. Bár utólag magyarázzák, valójában a mindennapok mozaikjaiból épül fel. És más-más irányt látunk az európai, mást a keleti, mást az arab történelemben, még akkor is, ha ezek olykor érintkeznek, keresztezik egymást. „*Az európai politikai kultúrában (...) a felvilágosodás korától határozottan megjelent az igény a vallás és az állam szétválasztására, míg a muszlim világban ez a törekvés nem bukkant fel átiütő erővel.*” (7)

Most, e két erő csap össze a nyugati világban. Arra a kérdésre, hogy mit hoz a jövő, e könyv nem kíván felelni. Sokkal inkább célja a megmutatás, a megismertetés. Nem magyaráz: háttérrel ad. Többet, mint gondolnánk. Hiszen a sajátosan nyugati közgazdasági felfogásból évszázadok alatt kialakult és mára kulminált válság ismét a keresztény felfogásra irányította jó néhány közgazdász tekintetét: „*a keresztény társadalmi tanítás jegyében kerestek válaszokat a haszonmaximálás dehumanizáló és demoralizáló praktikumával szemben.*” (10)

A keresztény és a könyvben vizsgált muszlim valamint zsidó teóriák alapján a szerző felteszi a kérdést: a szent iratok idő-tér értelmezései milyen hatással voltak a társadalmi és gazdasági alakulatokra? Az írásokban megragadható-e egy optimális gazdasági-politikai rendszer? Előnyösebb-e egyik rendszer a másiknál? Hogyan és miért születnek a törvények? Mik az abszolút és reáltív érdekek és értékek? Van-e ideális vezető, s ha igen, milyen feltételek mellett, milyen ismervekkel?

Azért, hogy erre választ adjon, történelmi beágyazottságban vizsgálja a szent iratokat, a Bibliát és a Koránt, s ezzel párhuzamosan felfejti a vallások történetét, összefonódásait, szétválásait. Megmutatja, milyen az ember-kép egyikben és a másikban. Feltárja, miként válik zárttá a korábban nyitott társadalom. Azt is, hogy miként lesz a kollektív szerepből egyéni felelősségvállalás. (Ez utóbbit Jézus mutatta meg saját élete példájával.)

A szerző azt is felfedi, hogy miként vélekedtek a vallások egymásról, alkottak-e ranglétrát és abban hol helyezték el a másikat.

A vallások történetéhez szorosan kapcsolódik társadalmak történelme. És ezek a történelmek is változók, viszonylagosak. Koronként más-más jellemzőt hordoznak: modellekre vetíthetők. Varga Norbert öt típust ismert fel: a szegmentált törzsi struktúrát, a monarchikus államiságot, a teokráciát, az isteni küldöttek közösségét valamint a társadalmi-gazdasági keretet meghatározó birodalmakét. E modellekben is megkülönböztethetők az egyes vallások, még ha a különbségek csak árnyalatnyiak is (pl: Izrael Isten hűbérese). E különbségek a világ kihívásaira adott válaszokban ugyancsak megjelennek: szelíd összetartás vagy harcos erő. Ezek akár egyetlen vallás történetében is válthatják egymást.

Látni kell azt is, hogy a társadalmi válaszokat befolyásolja vagy éppen megalapozza az a gazdálkodási mód, mely a társadalmi formáknak a létfeltételeket biztosítja (vándor pásztorkodás vagy éppen letelepült, öntözéses földművelés). Mindebben jelen van a kollektív tulajdon és a magántulajdon viszonyának kérdésköre is. A szent iratok alapján a szerző megnevezi a tulajdonviszonyok változásainak a szövegekben tetten érhető pillanatait, a közösségi jogok és kötelességek devalválódásának lépcsőit, a vagyon, ezen belül a pénzvagyon individualista megfogalmazásának helyét, a szakralitás elvilágiasodásának fokozatait. Bemutatja, hogy mely közösségek őrizték meg politikai-gazdasági önállóságukat, s melyek, milyen mértékben integrálódtak az uralkodó államokba. A preállamiság majd az államszervezet vizsgálatakor a vallást és a valláshoz-közösséghez kötődő törvényeket is górcső alá veszi a szerző. Fontos különbségként mutatja be az Istennek mint a megfoghatatlannak a képzetét, illetve az Istent helyettesítő bálványok szükségességét az egyes csoportokban. Tetten éri a kereskedelemről való felfogásbeli különbséget és a csereeszközzel szülő törvények eltéréseit is, ezen belül a saját néphez, törzshöz való tartozást és a más népekkel való viszony szabályozottságát. Ide tartozónak tekinti Varga Norbert a vallásokban megjelenő égi strukturálódást is: vizsgálja, hogy a több, egyenrangú istenségből mikor emelkedik ki egy, s milyen lények válnak nélkülözhetetlen segítők a világmindenségben.

A Korán és az Ószövetség mellett különösen szép hangsúllyal szerepel a jézusi világgép. Ahogy a szerző megfogalmazza: „Jézus nem hozott létre politikai, gazdasági struktúrát saját közösségének, és nem alkotott intézményrendszer életre hívására vonatkozó jogszabályokat, (...) a világ

erőszak- és uralomvágyó társadalmával éles ellentétben áll.”(92) Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a „Krisztusban való egység (...) nem vonja maga után a politikai és gazdasági egyenlőséget a társadalomban”. (95) És mégis, világi strukturálatlansága, törvényi szabályozatlansága ellenére is meg tudott erősödni és világvallássá válhatott a kereszténység. Természetesen később – mint oly sok filozófiára vagy törekvésre – erre is rátelepült a világi hierarchia. Mindenesetre elmondható, hogy Jézus – gazdasági-társadalmi értelemben – a semmiből emelte egyházát. Ehhez karizmatikus személyiségnek kellett lennie. Nem véletlen tehát, hogy a keresztény hit-tétel Isten Fiának nevezi.

Tulajdonképpen a gazdasági és politikai vezetőknek nem csupán – mai közhellyel – „jó szakembereknek” kellene lenniük, hanem karizmatikus vezetőknek is. A karizmák között a legfontosabb talán a szerző számára is a morális tartalom. A következőképp fogalmaz: „*az aktoroknak rendelkezniük kell intelligenciával, kreativitással, fizikai állóképességgel és – nem elhanyagolható módon – morális töltettel is. (...) Azokat a megközelítési módokat preferáljuk, amelyek a tálentumot olyan gondolkodási és viselkedési formaként ragadják meg, amely alkalmassá teszi az embert új konstrukciók, látásmódok megtalálására.*”(109)

A jó vezető tehát elsősorban morálisan áll helyzete magaslatán. Ez a moralitás érinti a gazdasági, jogi és politikai értékelési mechanizmusokat, és az igazságosság általános, bár a történelemben olykor viszonylagos fogalmát. Az ősi viszonyítási pontokat azonban újra- és újra meg kell tisztítani a múlt porától, s így lelhető meg a szakralitás és a morál szoros összhangja. Varga Norbert az igazságot, igazságosságot „*elsősorban az ember Istenhez fűződő viszonyának, másodsorban az emberek egymás közötti és természeti környezetével fennálló kapcsolatának*” (112) mércéjeként definiálja. A politikus, jogász, közgazdász nem az igazság személyes birtoklója, csupán közvetítője a nép felé. Ebben minden Varga Norbert által vizsgált szent irat megegyezik. A különbségek ellenére talán ezt kell a forrásnak, az alapnak tekinteni, amikor a vezető felelősségéről, a vezető karizmájáról és szerepéről beszélünk – a hétköznapiakban is. A vezető nem tejhatalmú úr, nem csupán önmagának felel, hanem közösségének is, de mindenekelőtt Istennek tartozik elszámolással. Éppen ezért „*az elit tagjának saját népe szolgáivá kell válnia - (...) az igazi közszereplő szolgálatnak tekinti hivatását.*” (117)

A karizmák sorába tartozik a jó helyzetfelismerés, a bölcsesség, a tudás és az istenfélelem összhangja, „Ha az embert uralmuk alá hajtják azok

az instrumentumok, amelyek felett neki kellene rendelkeznie, megszületik az embertelen ember. Az ember végső rendeltetése Isten dicsőítése, e cél nélkül a politikus és a gazdasági vezető önmaga bálványaként zsarnokká válik, és az emberiség elveszti szabadságát.” (133) De az a vezető is megszegi a harmónia törvényét, aki „nem Istenben bízunk, hanem az emberben.” (137)

A logikusan, szépen felépített munkából a szerző konklúzióként a közös alapokat, az istenfélelem eszméjét, a bölcsességet és a vezetői alázatot emeli ki, bár korábban azért elkülöníti a zsidó és a muszlim vallások valamint a kereszténység alapvetéseit. Éppen a különbségekre alapozva bont ki a szövegekből és fogalmaz meg három vezetői típust. Az első a Messiás-típus a maga etikai megkérdőjelezhetetlenségével, aki minden tehetség-dimenzióban kiemelkedő, de nem akar Istennek látszani. A második a Mózes-típus, aki ugyan kiváló képességekkel rendelkezik, életének egy szakaszában mégis morálisan elbukott, de vissza tudja szerezni vezető szerepét és hitelességét (ellenpárja a Heródes-típus). A harmadik, a Sámson-típus csupán egy-egy területen emelkedik ki magasan a többiek közül (ellentétpárja Góliát).

Ezek alapján a szerző javasolja egy új vezetői tipológia megalkotását – nevezhetnénk univerzális tipológiának is –, amelyben a szakmaiság, a kapcsolatteremtő-készség és a nyelvismeret mellett domináns elem lenne a különböző kultúrák ismerete, a kölcsönös megismerés jegyében. Varga Norbert szerint az így felépített/képzett vezető a világ bármely országában megállná a helyét munkavállalóként, és bármelyik kontinensen teremtő erővé válhatna.

Igazán szép, látnoki, mondhatni: krisztusi ez a következtetés. Jó, hogy az azonosságok közelebb hozhatják egymáshoz az embereket, nemzeteket. De látnunk kell azt is, hogy vannak kultúrák, amelyek jobban ragaszkodnak saját, a másiktól eltérő hagyományaikhoz, mint mások a sajátjukhoz. Amikor az évtizedekkel korábban Európába települt muszlim migránsok még most is őrzik hagyományaikat, asszimilálódni egyáltalán nem akarnak, amikor a nyugati ember mecseteket épít nekik és a keresztet is leveszi az iskolák faláról, hogy ne sértse a betelepültek „jogait”, akkor nehéz ezt az alázat és a megértés szellemében minden ellenvetés nélkül elfogadni. Mert ugyanúgy krisztusi tett volt – és itt nem a toleráns Jézus mutatkozik meg – a pénzváltók és a kufárok kiűzése a templomból, vagy érdemes idézni azt a mondatot is, ami János evangéliumából való: „Aki

nem a kapun megy be a juhok aklába, hanem máshonnan hatol be, az tolvaj és rabló.” (Jn.10:2)

Varga Norbert azt is megfogalmazza, hogy a krisztusi tanokban a világi kérdésekben Jézus megengedő. A földi törvényeket elkülöníti az égiektől, s megengedi, sőt, megköveteli a polgári törvények betartását, amikor a következőket mondja: *„Adjátok hát meg a császárnak, ami a császáré, és az Istennek, ami az Istené!”* (Márk 12:17)

Sajnos ma, amikor különböző kultúrákból érkező népek százezrei rohanják le az eredetileg keresztény Európát, amikor ezek az emberek több jogot követelnek maguknak, mint amennyit a befogadó országok polgárai kapnak, amikor betörnek országok határain, akkor nehéz elfogadni a másik kultúrát. Mert a felszínen csak azt látjuk, amit a média bemutat, annak pedig csak az a sokkoló hír, ami erőszakos. Vagyis az európai átlagpolgár nem a valóban menekülő szerencsétlen, csupán élni akaró embertársával találkozik, hanem a hangadókkal, a felforgatásra is hajlamosokkal. Most látszik, hogy Európa többet feladott már saját kultúrájából, keresztény erkölcsiségéből, mint más vallások népei. Most nem a hasonlóságokat látjuk, hanem az ismertetett könyvben olvasható markáns különbségeket is. Sőt: talán most ezek láthatóbbak, érzékelhetőbbek. Éppen ezért nemcsak a másik felé kell megismerőn fordulnunk, hanem leginkább a saját gyökereink megismerése volna a legfontosabb, legnagyobb feladat, hogy mi is ragaszkodni tudjunk európai, nemzeti sajátosságainkhoz, valamint ahhoz a krisztusi erkölcsiséghez, amit Varga Norbert könyvében oly' szépen kidomborít. És bizony napjaink történelmi libikókájában ezért is érdemes Varga Norbert könyvét nyitott szemmel olvasni.

Európai integráció és növekedés a válság előtt és azon túl

[Halmai Péter: Krízis és növekedés az Európai Unióban – Európai modell, strukturális reformok. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2014, 370 oldal, ISBN 978 963 05 9523 0]

*Füstös Hajnalka*¹⁸

Halmai Péter könyvében kiemelkedő módon, rendkívüli alapossággal elemzi az integrációs elméleteket és gazdasági növekedési modelleket, megvizsgálja a 2008-ban kirobbant gazdasági világválságot megelőzően az Európai Unió tagországaiban zajló felzárkózási és gazdasági növekedési folyamatokat és elemzését kiterjeszti a válság kitörését követő évekre is, valamint projekciót ad az elkövetkező évek integrációs és potenciális növekedési kilátásaira is.

A kötet első részében a szerző növekedési elméleteket rendszerez és megvizsgálja a gazdasági növekedés jelentőségét a makroökonómiában. Az egyes országok összehasonlítása során az egy főre jutó jövedelem növekedési üteme között jelentős eltérések mutatkozhatnak és akár csekély eltérések is hosszú távon fennállva jelentős fejlettségi különbségekhez vezetnek. A neoklasszikus növekedési modell a gazdasági növekedés eredőjét a munkaerő kínálat növekedésében, a tőkeakkumulációban és a technológiai haladás kombinációjában határozza meg. Egy régió vagy egy ország gazdasági életében a növekedés és felzárkózás előmozdítását szolgálja a kereskedelem liberalizációja; a nyitott gazdaságok gyorsabban növekednek, mint a zártabb gazdaságok. A makrogazdasági irodalom egyre hangsúlyosabbá teszi a nemzetközi gazdasági integráció fontosságát, amelyet a gazdasági növekedés alapvető meghatározójaként definiál. A gazdasági növekedéshez járulhatnak hozzá továbbá a kedvező földrajzi hatások, a természeti erőforrások birtoklása, de az adott ország intézményi rendszere is. Ez utóbbi fontosságát hangsúlyozza Eichengreen (1996), akinek véleménye szerint Európában a II. világháború után a Marshall-terv alkalmazását követően azért alakulhatott ki az „aranykor” és fejlődhettek a résztvevő országok látványos ütemben és mértékben a rákövetkező 25 évben, mert a hazai és nemzetközi intézmények (GATT, Bretton-

¹⁸ Füstös Hajnalka PhD hallgató, Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar.

Woods-i intézmények) jelentős mértékben előmozdították az együttműködést és a kötelezettségek teljesítését.

A növekedésemélet kutatóinak figyelme az utóbbi években egyre intenzívebben a földrajzi tényezők, az intézményi tényezők és az integráció hármásának kapcsolata felé fordulnak melyeket mint a gazdasági növekedést meghatározó tényezőket definiálják. A fentiekén kívül a gazdasági fejlődést, a felzárkózást befolyásolja még az adott országot jellemző szociális képesség, a gazdasági ösztönzés, a vállalkozói magatartás, a gazdasági szereplők között fennálló bizalom mértéke is.

Az integráció állandóan magasabb növekedési ütemet biztosíthat a tagállamok számára az integráció nélküli helyzethez képest – állítják a legújabb növekedési elméletek.

A szerző külön fejezetben vizsgálja az európai integráció és a gazdasági növekedés összefüggését. A második világháborút követően az európai országok nagyobb része protekcionista kereskedelempolitikára rendezkedett be, amely az egyes piacok elszigetelődéséhez vezetett. Az európai gazdasági integráció egyik legfontosabb elve éppen ezért az európai piacok egyesítése, a négy alapszabadság (az áruk, a szolgáltatások, a személyek és a tőke szabad áramlásának) megvalósítása. A gazdasági liberalizáció keretein belül megszüntették az egyes államok közötti kereskedelmi és egyéb korlátokat, a piacok elzárkózását, elaprózottságát. Az Európai Unióban a gazdasági integráció a vámunió kiépítésével kezdődött. A vámunió kereskedelemteremtő, valamint kereskedelemterelő hatásai korán megmutatkoztak. A gazdasági integráció következő fokozatait a közös piac és a gazdasági unió jelentik.

A piacok egyesítésével javul a vállalati hatékonyság, a vállalatok számára új piacok nyílnak meg és kihasználhatóvá válnak a méretgazdaságosságból származó előnyök. A liberalizáció során növekszik a piaci résztvevők száma és fokozódik a verseny. A verseny során a vállalatok a hatékonyság növelésére helyezik a hangsúlyt, melynek során szerkezetátalakítások mennek végbe, azaz társaságok összeolvadnak, cégfelfvásárlások történnek, egyes vállalatok pedig csődbe mennek. A gazdasági unió hatására kevesebb és hatékonyabb vállalatok működnek a piacon, amely megállapítást a szerző a BE-COMP (BE: fedezeti (break event) és COMP: versenyképességi) görbék elemzésével támasztja alá könyvében (71. o.).

Az európai gazdasági növekedés és annak vizsgálata az 1870-es évektől figyelhető meg. Európában az iparosodás hatására 1890 és 1913 között a GDP évi 2,6%-kal nőtt, amely jelentősnek mondható, azonban a népesség

gyors növekedése miatt az egy főre jutó reál GDP csak évi 1,7%-kal emelkedett. 1913 és 1950 között a két világháború és annak következményei miatt a növekedés üteme a felére csökkent. Az 1950 és 1973 közötti időszakot „aranykornak” szokás nevezni, az akkor elért gazdasági fejlődés miatt és ebben az időszakban kezdődött és mélyült el az integrációs folyamat Európa nyugati felén (Európai Szén- és Acélközösség). 1973 és 1986 között az Európai Unió tagállamainak száma 12-re növekedett, amely további kedvező hatással bírt a tagállamok közötti kereskedelemre. A gazdasági növekedésnek köszönhetően a nyugat-európai országok az 1990-es évek közepéig csökkentették a világ legdinamikusabban fejlődő országához, az Amerikai Egyesült Államokhoz képest meglévő lemaradásukat.

Halmi megállapítása szerint az elmúlt ötven évben az integráció keretein belül lezajlott európai növekedési modell fő sajátosságai a kereskedelmi integráció, a nagyfokú nyitottság. Jellemzője továbbá a modellnek a pénzügyi integráció, a tőkeáramlás, a termelékenység gyors növekedése, és a fizikai-, a humán- és a tudástőke akkumulációja.

A szerző könyvében számos ábra és táblázat felhasználásával elemzi a növekedési potenciál erózióját az EU15 országcsoportban. A vizsgált időszak 1981-től tartalmazza a növekedési adatokat és az azt meghatározó tényezőket, valamint projekciót kapunk 2018-ig terjedően. Az EU15 országában az 1980-as években a potenciális növekedési ütem kedvezően alakult, 1990-től mérséklődött és a 2008-as pénzügyi válság hatására jelentősen tovább csökkent. Az EU15 tagországainak teljesítményét egyenként megvizsgálva jelentős eltérések mutatkoznak (a mediterrán országokban – Görögország, Spanyolország és Portugália – a gazdasági válság kirobbanását követően megszűnt a potenciális növekedés). A szerző vizsgálódása kiterjedt az Amerikai Egyesült Államok hasonló időszakban mutatkozó teljesítményére is, amely alapján kimutatható, hogy annak potenciális növekedése mindvégig meghaladta az EU15 növekedési ütemét. Az EU15 országok átlagában nem volt felzárkózási potenciál, azaz nem közelítették meg az USA fejlettségi szintjét, sőt tartós divergencia mutatkozik. A növekedésre ható tényezőket a szerző egyenként vizsgálja tanulmányában. Ezek a tényezők a munka, a tőketényezők, a teljes tényezőtermelékenység, a munkanélküliség, a beruházás és a munka termelékenysége. Az EU15 növekedési üteme 2001-től folyamatosan csökkent és ez a csökkenés leginkább a munkatermelékenység alakulásával magyarázható. A hosszú távú irányzatokat vizsgálva széles körben készültek tanulmányok a munkapotenciál várható alakulásával kapcsolatban. Az Európai Unióban a termelékenységi rátákat tekintve

azok elmaradnak a természetes helyettesítési rátától (2,1-től) és a téma szakértői ezt a tendenciát prognosztizálják egészen 2060-ig. Enyhe bizakodásra ad okot azonban az a tény, hogy az EU egészére vonatkozóan a termelékenységi ráta mérsékelt növekedését prognosztizálják (a 2010. évi 1,59-ről 2060-ra 1,71-re emelkedhet). A születéskori várható élettartam ugyanakkor továbbra is nő az unióban és ezen a területen csökkennek a különbségek az egyes tagállamok között. A termelékenységi ráta kedvezőtlen értékei miatt az EU teljes népessége csökkenni fog. A legnagyobb mértékű lakosságfogyás a balti államokban fog bekövetkezni és a közép-kelet európai országok közül Magyarország, Csehország és Lengyelország van a legkedvezőtlenebb helyzetben. Az EU népeinek korstruktúrája az előrejelzések szerint drámai módon meg fog változni, mert a népesség növekvő hányadát teszik ki az idősek. Ezek a népességi adatok és előrejelzések adják a munkaerő-előrejelzések hátterét.

A 2008-ban kirobbant pénzügyi és gazdasági válság súlyosan érintette az Európai Unió tagállamait és jelentős hatást gyakorolt annak potenciális kibocsátására. Rövidtávon különösen a produktív tőkeállomány csökkenése és a munkanélküliség hat a potenciális kibocsátás szintjének csökkenésére. Fontos kérdés azonban a válságnak a kibocsátás hosszú távú növekedésére gyakorolt hatása is, melyet a szerző külön fejezetben tárgyal könyvében. Ha a növekedés a krízist követően ismét erősödik, akkor a kibocsátási szint csökkenése miatti veszteség bizonyos idő után pótolható. Amennyibe a válság hatására a gazdaságban szerkezetátalakítások történnek, annak hatására magasabb, fenntarthatóbb növekedési pályára kerülhet a gazdaság.

Halmai szerint a 2008-as pénzügyi válság három fő csatorna révén gyakorolt hatást az EU gazdaságára. Egyrészt a pénzügyi rendszeren belüli kapcsolatok révén, másrészt a keresletre ható bizalmi és jóléti hatás révén, harmadrészt a nemzetközi kereskedelem révén. Európai bankok (különösen az Egyesült Királyságban és az euróövezetben) jelentős értékvesztést szenvedtek el, s a veszteségek a gazdasági tevékenység zsugorodásához vezettek. A szigorodó hitelfelvételek mellett és a lakóingatlanok árának csökkenése mellett a lakóingatlan-beruházások és az üzleti beruházások is csökkentek. A bankkríziseket követő kibocsátási veszteség kétszer-háromszor akkora, mint az egyéb visszaesések esetében, ezért általában kétszer annyi idő szükséges ahhoz, hogy a kibocsátás visszatérjen a potenciális szinthez. A jelenlegi válság által okozott recesszió a korábbi-

akkal összehasonlítva erőteljesnek nevezhető, a GDP visszaesése az Európai Unióban 2009-ben meghaladta a 4%-ot. A második világháború óta ez a legsúlyosabb recesszió.

2009-t követően megkezdődött a válságból való kilábalás az Európai Unió tagállamaiban, a dinamika azonban lassabbnak értékelhető a korábbi válságokból történő kilábalásokhoz képest. A lassú javulás közepette a kezdeti bankkrízis a közpénzügyekre is hatást gyakorolt és 2011 ősze, valamint 2013 tavasza között ismét recesszió alakult ki az EU-gazdaság átlagában (double dip – dupla recesszió). A kilábalás újabb megindulásához hozzájárult a krízismenedzsment előrehaladása, valamint a gazdasági kormányzásban uniós szinten megkezdődött reformok.

A válság különböző mértékben érintette a tagországokat, attól függően, hogy azok milyen gazdasági szinten álltak, vagy mennyire voltak sérülékenyek a válság kitörésekor. A szerző gazdasági szempontok alapján csoportosította az EU27 országait és részletesen elemezte könyvében az adott csoport potenciális növekedését, majd országonkénti bontásban is bemutatásra kerültek a növekedési kilátások (182. o.).

A tanulmány ötödik fejezetében az Európai Unión belül történő felzárkózás és konvergencia kérdéskörét és kapcsolatát vizsgálja a szerző, valamint bemutatja a 2004-ben és 2007-ben csatlakozott új tagállamok eddigi felzárkózásának fő irányzatait. A gazdaságok közötti konvergencia előfeltétele a gazdasági növekedés, a felzárkózni kívánó országoknak tartósan magasabb ütemben kell növekedniük a fejlettebb országokhoz képest annak érdekében, hogy felzárkózásról lehessen beszélni. A gazdasági integráció előmozdítja a konvergenciát, azonban a tapasztalatok azt is mutatják, hogy a konvergencia és a felzárkózás nem történik meg automatikusan az EU-csatlakozást követően. Az elemzések során fontos definiálni, hogy mihez képest történik a mérés. Az EU27 átlagos teljesítménye csökkent az új tagországok belépésével, a felzárkózás az új tagállamok belépésével azt jelenti, hogy az új, kevésbé fejlett tagállamok hogyan tudják utolérni az erősebb gazdasággal rendelkező tagországokat. Az EU15 egészen más viszonyítási alapot jelentett, mint az EU27. Halmai elemzésében a felzárkózó országokból három csoportot képezett („Felzárkózó” csoport, „Sérülékeny” új tagállamok és „Mediterrán” csoport), amelyeken keresztül mutatja be a felzárkózási irányzatokat.

Az új tagállamok növekedési kilátásaival és a kapcsolódó kihívásokkal külön fejezetben foglalkozik a szerző. Halmai megállapítja, hogy a legtöbb uniós tagállamot a globális válság mélyebben érintette, mint a világ más

részeit és a helyreállítás is lassúbb ezekben az országokban más országokkal történő összehasonlításban. A fejezetben a szerző először azonosítja a régió növekedési teljesítményének sajátosságait, ezt követően megvizsgálja, hogy a válság milyen hatással volt az addig működő növekedési modellre, végezetül megpróbálja meghatározni azokat a tényezőket, amelyeket mindenképpen szükséges tartalmaznia egy új növekedési modellnek. A válságot megelőző modell időszakában a beruházás és a tőkeintenzitás növekedése volt a gazdasági növekedés legfőbb mozgatórugója. A régiós országok egyre alacsonyabb felárral jutottak hitelekhez a nemzetközi tőkepiacokon, ezért a finanszírozási költségek csökkentek, a beruházások száma növekedett. A külföldi befektetők számára vonzó volt a jól képzett munkaerő és az alacsony munkaerőköltség. A növekedést segítette elő a kereskedelmi nyitás, a nemzetközi kereskedelem gyors ütemű növekedése. A válságot követő lassú kilábalás, a GDP növekedési ütemének lényeges mérséklődése miatt Halmai szerint a válság előtti növekedési modell már nem fenntartható, egy teljesen új modellre van szükség. „A kilábalás után is jelentős marad a potenciális kibocsátási szint vesztesége, s mélyreható növekedési fordulat hiányában a növekedési ütem sem közelítheti meg a krízis előtti értékeket.” – írja a könyv szerzője (277. o.). A válság kezelésével, a kilátásokkal kapcsolatban álláspontja szerint: „A potenciális növekedés, valamint a felzárkózási potenciál erősítése, illetve helyreállítása átfogó strukturális reformokat igényel.” (279. o.).

Halmai Péter könyvében elemzi az európai növekedési potenciál erózióját, a válságból történő lassú kilábalást és mélyreható reformokat sürget. Jelentős mennyiségű hazai és nemzetközi irodalom felhasználásával készült a mű, amely alapos munkával, részletekbe menően és jól érthetően adja tudtára az olvasónak a szerző tényekkel, tudományos elemzésekkel alátámasztott véleményét és javaslatait. A tanulmányban sajnos kevés szó esik Magyarország integrációjáról és felzárkózási kilátásairól, s e sorok írója ezúton fejezi ki abbéli reményét, hogy egy következő kötetben mindez nagyobb hangsúllyal szerepelhet.

A könyvet érdeklődéssel fogadja és forgatja a szakmai közönség, melyet alátámaszt a róla készült és a Közgazdasági Szemle 2015. július-augusztusi számában megjelent könyvismertetés.

